ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 102, Mart 2020, s. 233-247

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.42127>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
2.01.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.03.2020

Dr. Öğr. Üyesi Hüsamettin KARATAŞ

Firat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Dinler Tarihi
hkaratash@hotmail.com

BUDİZM'İN ERKEN DÖNEMİNDE KADIN

Öz

Budizm’de kadın meselesi birçok açıdan ele alınması ve değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bu konuların arasında; Sakyamuni Buddha’nın orta yol öğretisinde kadının yeri ve konumu, kutsal metinlerde kadınlara nasıl bir rol biçildiği ve ne kadar yer verildiği, Budist ruhban teşkilatı Sangha’ya mensup keşişlerin kadın algısı, kadınların kurtuluşu nasıl elde edebileceği, kadının sosyal ve dini hayattaki statüsü ile toplumun kadına bakışı gibi konuları saymak mümkündür. Burada sözü edilen konu başlıklarını tek tek ele alıp değerlendirmek bu çalışmanın kapsamını ve sınırlılıklarını aşacak niteliktedir. Bu yüzden çalışma daha ziyade Sakyamuni Buddha ve dolayısıyla kutsal metin merkezli eğilimler ile Sangha teşkilatının oluşum aşamalarında kadına bakış açısıyla sınırlandırılacaktır. Ancak çalışmanın bütünlüğü açısından bahsi geçen konular, gerekli görüldüğünde, genel olarak değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Kadın, Budizm, Sakyamuni Buddha, Manastır, Bhikhu-ni, Sangha Teşkilatı

WOMEN IN THE EARLY PERIOD OF BUDDHISM

Abstract

Women's issue in Buddhism, is a matter of that needs to be addressed and evaluated in many ways. Among these subjects; the place and position of women in Sakyamuni Buddha's doctrine of the middle way, the role of women in the sacred texts and how much space is given, the perception of women belonging to members of Buddhist clergy Sangha how women can achieve salvation, social and religious status of women it is possible to count issues such as society's view of women. Evaluating and the topics mentioned above individually will exceed the scope and limitations of this study. Therefore, the work will be limited to the point of view of women in Sakyamuni Buddha and the sacred text centered tendencies and the formation stages of Sangha organization. However, the subject matter in terms of the integrity of the study, in the case of the latter, it will be generally assesment.

Keywords: Woman, Buddhism, Sakyamuni Buddha, Monastery, Bhikhuni, Sangha Organization

Giriş

Kaynağı, zamanı ve yeri farklı olsa da birçok dinde; dini kültürde, dinle ilişkilendirilen yaşayış tarzlarında cinsiyete dayalı algıya, yönlendirmeye ve ötekileştirmeye açık kitle kadınlardır. Sosyal hayat içinde kadınlık rolünün toplumdan topluma farklılık gösterdiği de bilinen bir gerçekliktir. Özellikle ataerkil anlayışın hâkim olduğu toplumlarda kadın ve erkek tipolojisi adı konmamış bir sınıf ayrımcılığının göstergesi durumundadır. Dolayısıyla kadın bazen ele geçirilmesi bazen sömürülmesi bazen de keşfedilmesi gereken bir olgu olarak toplumun algısına sunulmaktadır. Bunun aksine bazı toplumlarda ise kadınların sahip olduğu fiziksel ve ruhsal özelliklerinden dolayı kutsandıklarına da rastlanılmaktadır.

Budizm'de kadın konusuna giriş yaparken yukarıdaki paragrafta ileri sürdüğümüz kadına yönelik algıların, başlangıcından günümüze kadar bu dinin yayıldığı farklı toplumlarda ve kültürlerde karşılığının olduğunu söyleyebiliriz. Bu konu sadece dinsel yönü olan bir kişinin ya da bir grubun düşüncesiyle şekillenen bir mesele de değildir. Zira Budizm, Hindistan'da doğan ancak doğduğu topraklarda tutunamayıp dünyanın çok farklı kültür ikliminde yeşeren, değişen ve yayılan bir dini gelenektir.

Sakyamuni Buddha'nın öğretisinde, yani Budizm'de, kadın konusunu daha sağlıklı bir şekilde aktarabilmek için o ve öğretisi hakkında kısa bilgiler vermenin doğru olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca Hint dini geleneğindeki sosyal tabakalaşmaya dayalı kast sistemi ve bu sistem içerisinde kadına biçilen rolün de Buddha'nın fikirlerini nasıl etkilediğine değinmek yerinde olacaktır.

1- Sakyamuni Buddha

Sakyamuni Buddha'nın asıl adı Sidharta Gautama'dır. O Kuzey Hindistan'da Kapilavastu bölgesinde doğar (Heirman – Bumbacher 2007: 3). Sidhartha, aydınlanıp gerçeğin bilgisine varınca Buddha lakabını alır. Budizm'in kurucusu aynı zamanda Sakya kralının oğludur (Bechert 2003: 82-83). Sakyamuni ön adı ise ailesine nispetle kullanılır. Bir din kurucusu olan Buddha, kaynaklarda farklı isimlerle anılmaktadır. Bunlarda bir de Sakyamuni Buddha'dır. Nitekim bu

isimlendirme en yaygın kullanımlar arasında yer alır. Bu yüzden biz de söz konusu isimlendirmeyi kullandık/kullanmaktayız.

Sakyamuni Buddha'nın hayat hikâyesini üç aşamalı olarak ele almak gerekir. Birinci dönem doğumundan itibaren başlayan ve terk edene kadar hiç çıkmadığı kabul edilen saray hayatı evresidir. Kaynaklarda bu dönem ile alakalı anlatımlarda Buddha'nın aslında hayatın gerçekleriyle yüzleşmemesi için babasının ve çevresinin nasıl bir çaba içerisinde oldukları vurgulanmakta ve hikâye edilmektedir. Zira bu dönemde Buddha'nın, Hindu dini geleneğinde yer alan hayatın dört aşamasının ilk iki merhalesi gereğince eğitimini tamamladığını, saraydaki vazifesini yerine getirerek toplumuna, evlenip çocuk sahibi olarak da atalarına karşı sorumluluklarını yerine getirdiğini varsaymak mümkündür.

Sakyamuni'nin hayatının ikinci dönemi, kısa ama önemli değişikliklere yol açacak niteliktedir. O, Hindu dini geleneğinde adet olduğu üzere, hayatın üçüncü aşamasının vaktinin geldiğini düşünüp, yaklaşık yirmi dokuz/otuz yaşlarında yaşadığı sarayı terk ederek uzlet hayatına başlar. Bu ikinci dönemde Buddha, geleneğe uygun olarak erkek münzevilerin yaptığı gibi ormanlık bölgelere veya cangıllar olarak ifade edilen çalılık ve koruluk alanlara giderek inzivaya çekilir. Sakyamuni uzlette kaldığı sürece oruç tutarak, yoga ve meditasyon yaparak kurtuluşunu aramaya başlar. Sakyamuni Buddha'nın hayatı hakkında bilgi veren kaynaklara göre, bu dönem yaklaşık altı yıl sürer. Bu sürenin sonunda Buddha, yaptıklarının beyhude bir çaba olduğunu fark eder, daha fazla vakit kaybetmemek için bu uzlet durumunu sonlandırır.

Sakyamuni Buddha'nın hayat yolculuğunun üçüncü ve son aşaması, onun aşırı lüks ve aşırı zühtle kurtuluşun olamayacağını anladığı andan itibaren başlayan ve ölünceye kadar geçen yaklaşık kırk beş yılı kapsar. Katı kurallı münzevi hayatı terk eden Buddha, bir ağacın altında iki aya yakın (49 gün) bir süre oturur. Bu sürenin sonunda gerçeğin bilgisine erişir. Onun ulaştığını iddia ettiği yüce bilgiler şunlardır. Hayat acı ve ıstıraptan ibarettir. Acı ve ıstırapın asıl nedeni avidya, yani, cehalettir. Cehalet karşı konulmaz arzulara ve ihtirasa neden olur. Ortaya çıkan her arzu bir tatmini gerektirir. Arzu ve ihtiraslardan kurtulmanın yolu tarif edilemez mutluluk hali olan Nirvana'dır (Waldron 2003: 9-10). Kişiyi Nirvana'ya ulaştıracak olan ise sekiz dilimli orta yol öğretisidir. Bu öğretilerin özünde doğruluk temelli inşa edilen hayat anlayışı vardır. Söz konusu gerçek bilgiye dayalı farkındalığı zihni aydınlanma takip eder. Buddha vakit kaybetmeden bu bilgiyi çevresindekilerle paylaşır. Etrafında toplanan keşişlere orta yol öğretisi adını verdiği düşüncelerini anlatır ve ilan ettiği dini öğretileri yaymaya başlar.

Budizm, taraftarlarınca “Budda Yolu” veya “Budda Öğretisi” anlamına gelen “*Budda Sasana*” olarak adlandırılır. Budizm Hint coğrafyasında ortaya çıkan kadim dinlerden biridir. Milattan önce altıncı yüzyılda yaşadığı kabul edilen Sakyamuni Buddha, o devirde yaygın olan dinsel gelenek, inanış ve uygulamalardan bazılarını aynen sürdürürken bazılarını da karşı çıkarak protest bir hareket başlatır.

Bazı kaynaklarda bu protest hareketin çıkış noktası itibariyle yeni bir din ya da dini gelenek inşa etmekten ziyade mevcut dini anlayışları reforme etmeyi amaçlayan bir teşebbüs olduğu iddia edilmiştir (Pyysiainen 1993: 74-75). Bu görüşün aksini savunanlara göre Buddha; yaşadığı devrin en güçlü ve yaygın dini olan Hinduizm'deki (bazı kaynaklarda Brahmanizm olarak geçer) başta çok tanrılı Hindu dini taassubu olmak üzere Brahminlerin otoritesine, kanlı kurban geleneğine, kast sistemine ve Hindu dini ritüellerindeki şekilci anlayışlara karşı çıkmıştır (Ross 1952: 76).

Sakyamuni Buddha, sadece red veya karşı bir duruş sergilememiş; aynı zamanda karşılaşılmaması muhtemel boşlukları dolduracak tezler ileri sürerek yeni bir dini hareketin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni dini hareket, kısa sayılacak bir sürede önemli başarılar elde etmiştir. Bu başarıda kurucusunun karizmatik kişiliğinin yanı sıra muktedir bir aileye mensup olması da etkili olmuştur. Nitekim Kşatriya sınıfına mensup bir şehzade olan Buddha, babasına ait Sakya sarayında iyi bir eğitim alarak büyümüş, yaşadığı devrin sosyal, kültürel, iktisadi ve dini durumu hakkında bilgi sahibi olmuştur (Davids 1900: 517).

2- Sangha Teşkilatı ve Kadınlar

Sakyamuni Buddha, öğretisini ilan ettikten hemen sonra günümüze kadar gelen ve dünyanın en eski bekâr rahipler topluluğu olarak bilinen Sangha teşkilatını kurmuştur. Buddha, henüz işin başında Sangha'yı üçlü iman kredosu (*Namo Buddhaya, Namō Dhammaya, Namō Sanghaya*) içerisine almak suretiyle onun önemini vurgulamıştır. Nitekim bu inanç merkezli kurumsal yapı, Budist dini geleneğin nesiller boyu devamını sağlayan en önemli unsur olmuştur.

Sangha sözcüğü aynı amaç uğruna bir araya gelen topluluklar için kullanılmıştır. Budizm de ise Sangha, rahip ve rahibelerin yer aldığı veya onları temsil eden teşkilatın adıdır. Dolayısıyla Sangha'nın özünde ruhbanlık anlayışı vardır. Bu teşkilat bekâr erkeklerden (Upasika) ve bekâr kadınlardan (Upasaka) oluşturulmuştur. Başlangıçta farklı da olsa günümüzde Güneydoğu Asya'daki Budizme inanılan ülkelerde Sangha teşkilatı sadece erkeklere has hale gelmiştir (Prebish: 46-47). Söz konusu ruhban sınıfın dışında kalanlar, yani laik erkekler ve laik kadınlar Sangha'nın doğal üyesidir ve bu kurumsal yapı içerisinde herkesin görev ve sorumlulukları belirlenmiştir (Wijayasundara 1999: 79). Nitekim Sakyamuni Buddha'nın öğretilerinin din haline geliş sürecinde Sangha teşkilatı önemli bir rol üstlenmiştir. Sadece Buddha'nın düşünce dünyasındaki kadın algısı değil aynı zamanda Sangha teşkilatının ilk üyeleri olan keşişlerin kadına bakışı ile kadınların teşkilata alınmaları konusundaki tavırları elbette belirleyici olmuştur.

Sakyamuni Buddha, sınırları keskin çizgilerle belirlenmiş, ancak doğum, meslek ve sosyal statüden elde edilebilen bir sınıfsal tabakalaşma anlayışının benimsendiği bir toplumda öğretisini ilan eder. Kastlar arası geçişe imkân vermeyen bu sistemi ayakta tutan iki unsur vardır. Bunlardan biri sosyal yapı bir diğeri ise dindir. Böyle bir ortamda yeni bir dini anlayış ortaya koymanın şüphesiz avantajları ve dezavantajları olacaktır. Nitekim Buddha'nın ilk karşı çıktığı unsurların başında mevcut sosyal ve dini hayatın devamlılığını sağlayan sınıf ayrımcılığına dayalı kast sistemidir. Rhys Davids'e göre Buddha, insanın doğuştan, servete veya rütbeye dayalı üstünlük fikri yerine bilgelik ve iyilik temelinde öz kültürün dayandığı entelektüel iç görünüm güvenceye alınmasında yararlı bir etik eğitimi gerekli görmektedir. (Davids 1900: 519). Kast sistemi içerisinde kadınlara kurtuluş vazeden bir öğreti söz konusu değildir. Hangi kasta mensup olursa olsun kadın olmak demek; kız çocuğu ise babasına, eş ise kocasına, anne ise erkek evladına hizmeti gerekli kılmaktadır. Yaptığı hizmet ve gösterdiği ihtiram derecesine göre muamele edilen kadınların mutlak kurtuluşu elde etme şansları; en düşük kastlardaki erkekler ile kıyaslanmakta ve şans verilmemektedir.

Sakyamuni Buddha, öğretisini açıkladığında Hindu dini geleneğindeki kasta karşı duruşunu net bir tavırla ortaya koymasına karşın, kadınların Sangha teşkilatına girme gayretlerini görmezden gelir. Bu konudaki talepleri ilk etapta geri çeviren Buddha, erkek egemen anlayışın yeni dinde de mevcudiyetini korumasını sağlar. Hindu kültüründeki ataerkil anlayışa göre kadınlar; fizyolojik ve psikolojik yapıları gereği zayıf varlıklar olarak kabul edilir. Onların korun-

maya ve himaye edilmeye muhtaç oldukları kanaati hâkimdir. Dolayısıyla evsiz hayat onlar için asla uygun değildir. Şehevi ve şeytani arzuların ortaya çıkmasına kadınların neden olduğu fikri çok yaygındır (Omvedt 2003: 85). Zira bu arzular kötü karmaya neden olur. Toplumda kadınların ruhsal kapasitelerinin düşük olduğu ve bu yüzden kötü karmaya sahip oldukları inancı hâkimdir. Kötü karmanın sonucu kişinin felaketi olan doğum ve ölüm döngüsünde kalmasını sağlar. Neticede samsara çarkı döndükçe kurtuluş gecikir (Cheng 2007: 57-58). Sakyamuni bu gerekçeleri ve sonuçlarını bazen açıkça bezen de zımnen dile getirmiş olsa da çok geçmeden ısrarcı yaklaşımlar karşısında kadınların istediklerini kabul etmek durumunda kalmıştır.

3- Kadınların Sangha'ya Kabulü

Budizm'de kadınların Sangha teşkilatına ruhban sıfatıyla girişi ya da kabul ediliş hikâyesinde birkaç önemli isim ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri Sakyamuninin üvey annesi Mahapajapati'dir (Roxas-Lim 1973: 90). O, aynı zamanda doğumundan çok kısa bir süre sonra ölen Budda'nın annesi Mahamaya'nın kız kardeşidir. Mahapajapati hem teyze hem de üvey anne olarak Sakyamuniyi emziren, büyüten ve yetiştiren kadındır. Ayrıca Budda'nın eşi Yasodhara da ruhban olma konusunda en ısrarcı tavırları sergileyen kadınlar arasında yer almaktadır.

Rivayete göre Karaliçe Mahapajapati, keşişe olma isteğini kabul etmeyen üvey oğlunu ikna etmek için sarayından ayrılır. Ona Budda'nın karısı Yasodhara ile birlikte yaklaşık beş yüz soylu ve zengin kadın eşlik eder (Horner 1930: 101-102). Budda'nın peşine düşen bu kadınlar 1500 mil, yani yaklaşık 2500 km yol kat ederler ve Nigrodha Park adı verilen yerde Budda'ya ulaşırlar. Kadınlara önderlik eden Mahapajapati rahibe olma isteklerini üç kez tekrarlar ve her seferinde olumsuz yanıt alır. Sakyamuni Budda bu karşılaşmanın ardından Vaisali'ye gitmek için oradan ayrılır. Mahapajapati ve ona eşlik eden kadınlar Sakyamuniyi takip ederler. Yola çıkmadan önce bütün kadınlar saçlarını kazıtır ve sarı/safran renkli elbiseler giyinirler. Bu duruma şahit olan Keşiş Ananda hayretler içerisinde kalır ve kadınların yaptıkları onu derinden etkiler (Horner 1930: 103). Rivayetin bundan sonraki kısmında kadınların Budda ile tekrar görüşüp görüşmedikleri mevzu bahis edilmemektedir. Bundan sonraki süreçte konuyla ilgili irtibatı sağlayan şahıs Keşiş Ananda'dır.

Kadınların teşkilata girme ve rahibe/keşişe olma ısrarları karşısında direnen Budda'yı ikna edenlerden biri de Sakyamuni'nin aynı zamanda kuzeni ve asistanı olan Keşiş Ananda'dır. Kaynaklarda Keşiş Ananda'nın Budda'yı ikna etme çabaları, her ikisi arasında geçen soru-cevap şeklindeki karşılıklı konuşmalar hem kutsal metinlere hem de konuyla ilgili rivayetlere kaynaklık etmektedir.

Ananda ile Budda arasındaki diyaloglarda kadınlarla ilgili çeşitli konular gündeme gelir. Ananda kadınların neden mahkemelerde yer alamadığını, iş ve ticaret hayatında görünmediğini, mülk sahibi olamadıklarını sorduğunda; Budda, kadınların kontrolsüz, kıskanç ve açgözlü olduklarını, onların bilgi ve bilgelik hususunda zayıf kaldıklarını, kontrolsüz bir cinsel arzusunun kısılcından kurtulamadıkları gibi şaşırtıcı cevaplar verir. Ayrıca kadınların cinsellik ve doğurganlık hususunda bitmeyen bir isteğe sahip olduklarını ve hatta kalplerinin köleleştiğini dile getirir. Ananda kadınlarla aynı ortamda kalmak zorunda olursak ne yapmalıyız diye sorar. Budda, onları görmeyin, görmek durumunda kalırsanız konuşmayın, konuşacak olursanız uyanık olun diye cevaplar verir (Harris 1999: 50-51). Hatta Sakyamuni'nin kadınlarla sık sık görüşen Ananda'yı, onlar karşı dikkatli ve temkinli olması noktasında özel olarak uyardığı da aktarılmaktadır. Bu ve benzeri durumlar aslında Budda'nın kadınları neden teşkilata almadığının

kanıtı niteliğindedir (Arslan 2014:157-158). Meseleyi bu minvalde değerlendirecek olursak cinsiyetçi algının ön planda olduğunu söylemek zor olmasa gerektir.

Keşiş Ananda, kadınların tutumundan etkilenip Buddha'yı ikna etme çalışmalarını sürdürür. Bu çerçevede Budist öğretilerde yer alan; sezgili ve sezgisiz bütün varlıklarda olduğu kabul edilen Buddalık doğasının kadınlarda da olup olmadığını sorması üzerine, Sakyamuni bu varlık doğasının bütün canlılarda potansiyel olarak var olduğunu dile getirir. Bu kabule göre bütün canlılar kurtuluş imkânına sahiptir. Hatta Budist kutsal metinleri içerisinde yer alan Saddharma-pundarika Sutra'ya göre, varlıkların bir tek ömürde bile kurtuluş şansları olduğu ifade edilir. Anlık aydınlanma adı verilen öğretiye göre her varlığın bunu gerçekleştirme ihtimali, potansiyeli ve şansı bulunmaktadır (Sunim 1999: 125). Ananda'nın kadınların da erkekler gibi tam ve mükemmel aydınlanma veya mutlak kurtuluş manasına gelen Parinirvanaya ulaşip ulaşamayacağını sorması üzerine Buddha'nın olumlu yanıt verdiği ifade edilmektedir (Horner 1930:103). Budist öğretiye göre kurtuluşa en yakın olanlar ruhbanlardır. Dolayısıyla kadınların da kurtulabileceği anlayışı, onların da ruhban sınıfına girmeleri önündeki engeli kaldırır.

Kadınların Sangha teşkilatına kabulü Hint dini kültüründe ve sosyal hayatında önemli değişimlere yol açmıştır. Özellikle Kşatriya Kastına mensup zengin, soylu ve elit Hintli kadınlar, mensup oldukları dini gelenekten daha eşitlikçi bir anlayış vazettiği için Budizmi seçmiştir. Bu varlıklı kadınların bir kısmı rahibe olmuş, bir kısmı ise sahip oldukları servetten kendi adlarına manastırlara bağış yapmıştır (Omvedt 2003: 85). Özellikle varlıklı ailelere mensup olan bazı kadınlar, doğrudan rahibe olarak tapınağa girmek yerine, keşişlere ve rahibelere bağış yapmak suretiyle destek olmuşlardır. Zira bu da Budist olan ama ruhban olarak tapınakta yer almayan bütün Budistlerin görevleri arasındadır.

4- Budizm'de Kadınlar İçin Belirlenen Manastıra Giriş Kuralları

Mahapajapati, Sakyamuni Buddha ve keşiş Ananda arasındaki diyalogdan sonra, Buddha tarafında belirlendiğine inanılan ve "garudhamma" adı verilen sekiz temel kuralı kabul etmiştir (Horner 1930:104). Bu kabulün ardından Mahapajapati ilk "Bhiksuni" veya Palice karşılığı olan "Bhikhuni" olarak ilan edilmiştir. Onun öncülüğünde kadınlar rahibe (keşişe) olarak Sangha teşkilatına girmiştir.

Kaynaklara göre Buddha aydınlandıktan ve rahipler teşkilatını kurduktan beş yıl sonra kadınların Sangha'ya girişlerine izin vermiştir. Ancak bunun için sekiz temel kural belirlemiştir. Bunları, yani garudhamma kurallarını kabul etmelerini ve onlara uygun davranmalarını şart koşmuştur. Kadınlar için belirlenen tapınağa giriş kurallarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

- 1- Yaşı, yeteneği ve tecrübesi ne olursa olsun bir Budist rahibe, karşılaştığı keşiş yeni atanmış da olsa ona saygı göstermek, usule uygun davranarak selam vermek zorundadır.
- 2- Rahibeler, yağmur sezonunda ancak keşişlerin denetimi altında, keşişlerin olduğu yerlerde ve onların uygun gördükleri mekânlarda inzivaya çekilebilirler.
- 3- Rahibeler, ayda iki kez yapılan Uposatha, yani hilal ve dolunay günleri seremonisinin ne zaman yapılacağını; günah itirafı ayinini hangi keşişin yönetip aynı zamanda vaaz edeceğini sormak zorundadır.
- 4- Keşişler suç işleyen rahibelerin sorgularına katılırlar, lakin rahibeler suç işleyen keşişlerin sorgularına katılamazlar.
- 5- Keşiş, suçlu rahibeyi cezalandırır; ancak rahibelerin böyle bir yetkisi yoktur.

- 6- Rahibe olarak atanmak için hem keşişlerden hem de rahibelerden icazet/onay almak zorunludur.
- 7- Rahibeler ne olursa olsun bir keşişi, kınayamaz, yargılayamaz ve dahi eleştiremez.
- 8- Rahibeler hiçbir zaman manastır kuralları konusunda keşişleri uyaramaz ve nasihat edemez (Gross 1993: 36; Horner 1930:119-120; Kabilsingh 1988: 23-24).

Buddist manastır sistemi içerisinde bireyin statüsünü belirleyen yaşdır. Yani bir ruhbanın tapınakta geçirdiği süredir. Bu durum hem erkeklerde hem de kadınlarda, kendi aralarındaki, dini hiyerarşiyi belirler. Ancak kadınların ve erkeklerin arasındaki statüyü belirleyen şey ise yukarıda sıralanan maddelerde görüldüğü gibi cinsiyet farklılığıdır. Rahibelerin her yaşta ve her durumda keşişleri selamlamaları, yani karşılarında saygıyla eğilmeleri ve hiçbir zaman onları ikaz etme yetkilerinin olmaması gibi kurallar kadınların erkeklere göre alt konumda olduklarının bir göstergesidir.

Bazı kaynaklarda kadınlar için belirlenen Garudhamma kurallarının sadece cinsiyet farklılığından ve itaat anlayışından kaynaklanmadığına aynı zamanda yaratılış itibarıyla zayıf olan kadınları korumak ve gözetmek için konulduğuna işaret edilmiştir (Kabilsingh 1988: 23-24; Tomalin 2006: 395).

Budist ruhbanlar arasında cinsiyete dayalı ayrımcılık sadece bununla sınırlı değildir. Örneğin Upasampada ritüelinde, yani yirmi yaşına giren keşişlerin ve rahibelerin çıraklıktan kurtulup tam bir münzevi olabilmek için girdikleri sınavda; rahibeler için hazırlanan yeterlilik soruları ile erkekler için olanlar farklıdır (Gombrich 1988: 107-111). Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Kadınlara (salgın ve bulaşıcı hastalıkların haricinde) çeşitli jinekolojik rahatsızlıklarının olup olmadığı sorulur.
- Ebeveynlerinizden veya kocalarınızdan izin aldınız mı?
- Sen insan mısın?
- Sen kadın mısın?
- Sen köle misin?
- Bütün ailevi sorumluluklarından kurtuldun mu?
- Kralın (kamuda veya orduda görev yapıp yapmadığı) hizmetkârı mısın?
- Yirmi yaşını doldurdun mu?
- Dilenme çanağını ve ruhban kıyafetlerini aldın mı?
- Adın ne?
- Üstadın kim? (Jordt 1988; 32-33; Horner 1930:145-152).

Kadınların manastıra kabulü aşamasında iki ayrı kurul oluşturulur. Birinci aşamadaki kurul keşişlerden ve rahibelerden oluşur. Buradaki yeterlilik sınavından başarılı olanlar sadece rahibelerden oluşan ikinci bir kurulun daha karşısına çıkar. Bu aşamada seçilen sorular daha ziyade cinsiyetin tam olarak belirlenmesine, kadın fizyolojisine ve kadınlara has özel durumların tespitine yöneliktir. Bu noktada asıl önemli olan erkek adaylar için benzeri bir uygulamanın

yapılmıyor olmasıdır. Nitekim cinsiyet ayrımcılığı söz konusu edildiğinde bu durum en fazla eleştiri alan konular arasında yer almaktadır.

Kadınların manastır hayatı ile ilgili kurallar elbette yukarıdakilerle sınırlı değildir. Zira Pratimokşa adı verilen kural ve kaideler içerisindeki *Bhikkhunivibhanga* adlı kısımda sadece kadınlara özgü 311 kural bulunur (Heirman – Bumbacher 2007: 172-173). Bu kuralların hepsini burada zikretmek imkânsızdır. Ancak konuyu daha iyi açıklayabilmek adına birkaç tanesini sıralamak gerekir.

- Evli bir kadın, rahibe olmak isterse eşinden izin almak mecburiyetindedir. Ancak erkekler için böyle bir kural yoktur.
- Bir rahibe tek başına seyahat edemez.
- Yalnız olduğunda bir nehirden geçip öteki kıyıya çıkamaz.
- Bir erkeğin vücuduna dokunamaz.
- Bir erkekle aynı yerde konaklayamaz.
- Kadın ve erkekler arasında arabuluculuk/çöpçatanlık yapamaz.
- Bir rahibenin işlediği ağır suçu gizleyemez.
- Altın ve gümüşten bir hediye kabul edemez.
- Saçını tıraş edecek olsa bile bunu dış mekânda yapamaz.
- Ekili olmayan bir toprağı dahi kazamaz.
- Çimleri, bitkileri ve ağaçları kesemez.
- Yasak olan yiyecek ve içeceklerden uzak durmak zorundadır.
- Daha önce yediğinde veya içtiğinde kendisine dokunduğunu bildiği yiyecek ve içecekten tüketemez (Tsing 1896; 95-97; Schmithausen 2009: 321). Daha önce de ifade edildiği gibi bu benzeri kuralların sayısı oldukça fazladır.

Budist doktrinleri savunanlara göre; kadınların kurumsal olarak Sangha'ya kabulünü düzenleyen protokol kuralları, özü itibariyle, rahibeleri manastırdaki keşişlere bağlı ve bağımlı hale getirmiş olsa da Budda'nın maksadı kadınları hizmetçi yapmak değildir. Onlar, bu kurallar sayesinde manastır geleneğinin uzun yıllar devamının sağlanacağı noktasında hemfikirdir.

Sangha teşkilatına kabul edilen kadınlar, giriş kurallarından herhangi birini ihlal edecek olurlarsa doğrudan tapınaktan uzaklaştırılmıştır. Bunların dışında, tam bir rahibe olarak tapına kabul edildikten sonra; her türlü cinsellik ya da cinsel suça yol açacak bir hata, hırsızlık, arsızlık, kibir ve cinayet gibi suçlar da büyük günah olarak kabul edilmiş ve manastırdan atılma sebebi sayılmıştır.

5- Sakyamuni Budda'nın Kadına Bakışı

Sakyamuni Budda'nın kadına bakışını doğru değerlendirmek için Budist cemaat içerisinde kadınların hem dinsel hem de seküler hayatta nasıl konumlandırıldıklarının tespit edilmesi gerekir. Örneğin bazı kaynaklar bilhassa cinsiyet ayrımcılığını odak haline getirmemeye, var olan olumsuz yaklaşımları ve sözleri ise zamanın şartları ve o günün toplumsal değer yargıları

ile ilişkilendirmeye gayret göstermektedir. Sadece bu yönü bile Budizmi zamanının dini geleneklerinden ayırmaktadır.

Sakyamuni Buddha'nın, Hinduların sosyal ve dini hayatında başat rol oynayan ataerkil düşünce, yaşantı ve söylemlerden etkilenmediği söylenemez. Nitekim Buddha'nın, dönmeye devam eden hayat çarkının acılara ve ıstıraba neden olduğunu dile getirdiği, bundan kurtulmak için bütün varlık âlemlerine kurtuluş reçetesi sunduğu bilinmektedir. Buna karşın onun, kadınların sosyal ve dini durumunu düzeltecek söylemlerden uzak durduğuna, hatta Theravadi ve Mahayanist kutsal metinlerde kadın karşıtı söylemlerine rastlanılmaktadır. Bu minvalde Buddha'nın dolayısıyla da Budizm'in kadına karşı anti etik bir yaklaşım sergilediğini, kadınları hiyerarşisine almakta isteksiz davranıldığını ve bunun sonucunda kadınların sömürüldüğünü ileri süren araştırmacılar bulunmaktadır. Öte yandan, Asya'nın Budist toplumlarındaki kadınların aslında diğer Asya toplumlarındaki kadınlardan daha bağımsız ve özgüvenli olduklarını ve bunun kadının haklarını vurgulayan ve onların ruhsal özlemlerini destekleyen bir Budizm'den kaynaklandığını savunanlarda vardır. Hatta erkek / kadın ayrımının Budizm'in özü ile alakasız olduğunu, Budizm'in bu dualiteyi aştığını ve bu konuyla ilgilenen kadın ve erkeklerin gerçek manevi yoldan saptıklarını ileri sürenler de bulunmaktadır (Harris, 1999: 49). Ayrıca Sakyamuni'nin bazen kadınlar hakkındaki sorular karşısında açıkça fikir beyan etmediği için zamanın kadına bakışını desteklediği yorumları da yapılmaktadır.

Kaynaklarda Sakyamuni Buddanın Kral Pasenadi ile olan diyalogundaki söylemleri, onun kadına bakışının müspet taraflarını ortaya koymaktadır. Rivayete göre Buddha, karısı kız çocuğu doğuran kralın yakınmaları karşısında; iyi yetiştirilen bir kız çocuğunun; ilerleyen yıllarda faziletli ve erdemli bir anne, namuslu ve vefakâr bir eş ve yaşlandığında ise gençlere yol gösteren bir kayınvalide olabileceğine dikkat çekmiştir (Horner 1930:110). Ayrıca ona göre ister erkek olsun ister kadın olsun herkes üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmek durumundadır.

Başka bir rivayete göre Sakyamuni, kadınların ebeveynlerine ve kocalarına karşı gelmemelerini, saygıda ve hizmette kusur etmemelerini söyler. Onlara evlerini terk etmemelerini, ev işlerini hakkıyla yapmalarını, yün eğirip kumaş dokumalarını, misafirlere su ve yemek ikram etmelerini tavsiye eder. Ayrıca evli olanlara kocalarının kazançlarını iyi idare etmelerini, eşlerine sadık olmalarını, eşlerinin akrabalarına karşı hizmette ve ikramda kusur etmemelerini tavsiye eder. Bunun yanı sıra erkeklerin de eşlerine karşı hem iyi hem de eli açık davranarak hediyeler almaları dile getirir (Horner 1961: 11).

Budist kutsal metin külliyyatının geniş, çok dilli ve uzun bir zaman diliminde teşekkül etmiş olması, zaman zaman Buddha'ya atfedilen sözlerin ona ait olup olmadığı ve dolayısıyla kutsal literatüre girip girmeyeceği tartışmalarına neden olmaktadır. Milindapanha ile Sutta Pitaka içerisinde yer alan Majjhima Nikaya bölümünde Buddha'nın kadınlar konusundaki söylemleri ile Ananda ile olan diyalogları arasında çelişki bulunmaktadır. Nitekim Budizm üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Horner, eserinde, söz konusu duruma işaret ettikten sonra her iki metnin de kanonik olmadığını dile getirmektedir. Zira her iki metinde de kadınların kurtuluşu elde etmelerinin imkânsız olduğuna dikkat çekilmektedir (Horner 1930: 291-292; Arslan 2014: 148). Bu durumda asıl önemli olan Sakyamuni Buddha'nın kadınlar konusundaki hangi görüşünün dikkate alınacağıdır. Nitekim bazı kutsal metinlerde kadınlardan, büyücü, yılan, şeytanın yarıdımıcısı ve şehvet düşkünü varlıklar olarak bahsedilmektedir (Lewis 2000: 27-28).

6- Budist Kutsal Metinlerinde Kadın ve Kadın Algısı

Budizm'de kadınlar manastıra erken dönemde kabul edilmiş olsalar da özellikle kurtuluş öğretisi söz konusu olduğunda; Budist Kutsal Metin Külliyyatındaki kadın algısından dolayı tartışmaların odağında kalmayı sürdürmektedir. Çünkü pek çok araştırmaya göre kurtuluş öğretisi bağlamında kadın ve erkek eşitsizliğinin kaynağı aslında Sakyamuni Buddha değil Pitakalar ve Sutralardır. Nitekim Buddha'nın başlangıçta kadınları ruhban teşkilatına almamak için ortaya koyduğu gerekçelerin önemli bir kısmının Hint toplumundaki kadın algısından, bir kısmının ise yeni dini hareketin, yani dharma öğretisinin bu yolla zaafa ya da kesintiye uğrayacağı endişesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Sorunun sadece kutsal metinlerden değil doğrudan Buddha'nın yaklaşımından kaynaklandığını savunanlarda yok değildir.

Budist kutsal metinleri arasında yer alan ve disiplin sepeti olarak bilinen Vinaya Pitaka'da Sakyamuni Buddha'nın kadınlara yönelik şu ifadeleri kullandığı dile getirilmektedir. Kadınlar dharma kanunu gereğince hareket etmelidir. Kadınlar evlerini terk etmemeli ve evlerinden dışarı çıkmamalı. Şayet kadınlar evlerini terk ederse kanunun varlığı kısa süreli olacaktır. Kadınların dini sorumlulukları olmadığı gibi ibadet sorumlulukları da yoktur.

Yukarıdaki ifadelerden Buddha'nın kadınlara yönelik cinsiyetçi bir yaklaşım sergilediğini söylemek mümkündür. Onun zamanının Hindistan'ında evi terk etmek; mal, mülk ve hane halkı dâhil her şeyi geride bırakarak münzevi yaşam tarzına geçmek demektir. Bir kadının tek başına böyle bir hayata atılmasını hoş karşılamayan Buddha'nın, özellikle inziva hayatı yaşadığı altı yıllık sürede karşılaşmış olduğu olumsuz örnekleri de dikkate aldığı söylemlerinden anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda özellikle grup halinde hareket eden, giyim, kuşam ve yaşantı tarzına dikkat etmeyen ve münzevilerin arasında dolaşp nahoş olaylara sebebiyet veren kadın anlatımları dile getirilmektedir. Buddha bu durumdan rahatsız olduğunu dile getirmekte, Ananda'nın kadınları tapınağa alma konusundaki yaklaşımını bazen açıkça bazen de zımnen eleştirmektedir. Lakin söz konusu durum doğrudan kadın karşıtı ve cinsiyetçi bir algıya neden olduğu için Budistler tarafında dolaylı olarak dile getirilmektedir.

Budist kutsal metinlerinde kadın algısı kadar kadınlara yer verilmiş olması da önemli bir husustur. Çünkü aynı dönemde ortaya çıkan Caynizm'de de kadınlara en az Budizm'deki kadar yer ve değer verildiği dile getirilmiş olsa da kaynaklara yansımada ifade edilmektedir. Aynı şekilde kadim Brahmanizmdeki çeşitli ritüellerde kadınların rolünün olduğu açıkça ortaya konmuş olmasına rağmen, Brahmanik literatürde kadınlara yer verilmediğine dikkat çekilmektedir (Collet 2006; 57).

Anguttara Nikaya XIV. bölümde Sakyamuni Buddha'nın ileri gelen müritleri zikredirken başta Mahapajapati olmak üzere manastıra girmiş kadınlara da her birinin sahip olduğu önemli özeliği, isminin önüne yazılmak suretiyle bahsedilmiştir. Bu kadınların arasında Khema, Uppalavanna, Patacara, Dhammadinna, Nanda, Sona ve Sakula'ya yer verilmiştir (Anguttara Nikaya, Vol. I: 21). Ayrıca aynı eserde çeşitli konu başlıkları altında birkaç yerde kadınlardan söz edilmektedir (Geniş Bilgi için Bkz. Anguttara Nikaya, Vol. I : 128-191-201-260-262).

Vinaya Pitaka, Budist keşişlerin ve rahibelerin uymak zorunda oldukları davranış ve ahlaki kuralları düzenleyen bir metindir. İçerisinde yalan, hırsızlık gibi kötü fiillerin yanı sıra gündelik hayatta ruhbanın yapması ya da yapmaması gereken kurallar ile evrensel ahlaki değerlere yer verilmiştir. Zamanla Budizm farklı ekollere ayrılıp Hindistan dışında yayıldıkça Vinaya kuralları da bu durumdan etkilenmiştir. Ancak özellikle Theravadist ekolün kutsal saydığı me-

tinler genel geçer özelliğini kaybetmemiştir. Vinaya Pitakada kadınlarla ilgili metinlere Bhikkhuni Khandhaka, Bhikkhuni Vibhaniga ve Cullavagga kısımlarında daha ağırlıklı yer verilmiştir. Özellikle Cullavagga bölümünde; toplumsal cinsiyet tartışmalarının yanı sıra rahibe düzeninin kurulması ve kurallarının belirlenmesi aşamaları dâhil birçok mesele hakkında bilgiler mevcuttur.

Sakyamuni Buddha döneminde yaşamış yaşlı rahibelere atfedilen kutsal şiirler *Tregatha* adlı kısımda bulunur. Bu bölümde inzivaya çekilen, yüksek düzeyde dini tecrübeye sahip kadınlardan övgüyle bahsedilir. *Samyutta Nikaya*, aslında Samyutta adlı bir rahibe/bhikkhuni ile birlikte on rahibeden bahseden kısa hikâyelerden müteşekkildir. *Apaddnas* adı verilen metinler, Buddha'nın müritlerinin anlatımlarıdır. Bunlardan yaklaşık kırk tanesi rahibelerin ağzından anlatılmaktadır. *Avadanasataka* ve *Divyavadana*, bu metinlerin Budizmi kabul eden, yani din değiştiren ve kahraman olarak nitelendirilenlerin hikayeleridir. Bunlardan birkaç tanesi de kadın kahramanlara ayrılmıştır. Hatta bu metinlerin bir kısmının en eski Budist ekollerden biri olan Sarvastivadinlerin disiplin sepeti, yani vinayası olduğu da ileri sürülür. *Dhammapada*, keşişlere ve rahibelere ait hayat hikâyelerinin yanı sıra özellikle Sangha üyesi olup rahibe olmayan Budist kadınlarından “ev hanımlarından” bahseder. *Dhammapada* içerisinde yer alan Uppalavanna kısmında kadın bedeninin mucizevi bir şekilde erkek bedenine dönüşümü detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu durum Budist kadınların kurtuluş öğretisinde erkek bedenine dönüşmesi (*iddhi*) inancına yönelik deliller arasında sayılır (Young 2007: 19); (Geniş Bilgi için Bakınız Young 2007: 14-39). *Anguttara Nikaya*, Pali kanonda yer alan bu metinlerde bilgelik, öğretme, inanç ve nefes teknikleri konusunda kendisini geliştirmiş Budist kadınlardan bahseder. Bunların arasında hem rahibeler hem de rahibe olmayan kadınlar vardır. *Manimekalai*, adlı metinde Budist olmadan önce fahişe olan bir kadının hayat hikâyesi ön plana çıkarılır. Bu on birinci yüzyıla tarihlenen bir Tamil metnidir. *Paramatthadipani*, bu metin daha ziyade *Tregatha* adlı eserde yer alan anlatımların geniş yorumundan ibarettir. *Manorathapurani*, Budist toplum içerisinde önde gelen kadınlarla ilgili hayat hikâyelerini içerir (Collet 2006; 59-60). Yukarıda bahsi geçen ve Budistler tarafından kutsal kabul edilen metinlerin çoğu 19. Yüzyılın sonları ile 20. Yüzyılın başlarında bazı batı dillerine çevrilmiştir. Bu kitaplar içerisinde en fazla Vinaya Pitaka ve *Tregarha* üzerinde çalışmalara rastlanmıştır. Bu alanlarda yapılan çalışmalar hakkında daha fazla bilgi; Alice Collet'in *Buddhism and Gender: Reframing and Refocusing the Debate* adlı çalışmasındaki on dört nolu dipnotta bulunmaktadır. Ayrıca Mahasanghika ve Dharmagupta hakkında da çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda I. B. Horner, Rita Gross ve Liz Wilson gibi kadın araştırmacıların yaptığı çalışmalar bilim adına övgü almakla birlikte özellikle meseleye sadece batı mantığı çerçevesindeki yaklaşımları ve metin analizlerinin yanı sıra feminist fikirleri önceliklemlerinden dolayı eleştirilmektedir.

Saddharma Pudarika Sutra veya batıda bilindiği şekliyle Lotus Sutra'da kadın ve kadına biçilen role ayrı bir parantez açmak gerekir. Mahayanacılar tarafından kutsal kabul edilen bu metinlerde kadınlar, Buddalık doğası gereğince kurtuluş potansiyeline sahiptir. Lotus Sutrada kadın bedeninin kurtuluş öncesi erkek bedenine dönüşümü hikâyesi olağanüstü bir olay şeklinde aktarılmaktadır (Yuichi 1982: 54). Bu tür anlatımlara rağmen bazı araştırmacılara göre bu metinler Pitakalara kıyasla daha eşitlikçi yaklaşımlar sergiler. Ancak metin analizi yapan araştırmacılar kadınların burada da ikincil statüye indirildiğini bunun yanı sıra erkeklere verilen aynı türden evrensel saygıyı hak etmediklerini ifade ederler (Paul 1981: 64).

Mahaparinirvana Sutra'da, ölüm döşeginde olan Sakyamuni Buddha'nın Keşiş Ananda'yı yanına çağırdığı ve kadınlarla ilgili manastır kurallarından bazılarını, özellikle de cinsiyet

ayrımcılığını ve kişilik haklarını rencide eden küçük kuralları kaldırmasını söylediği aktarılmaktadır (Wijayasundara 1999: 83). Bunu herkeçe gösteren bazı Budistler, özellikle Therevada geleneğinin yaşandığı bazı ülkelerde neredeyse ortadan kalkan ya da işlevini yitiren rahibelik kurumunu yeniden hayata geçirmek istemektedirler. Ayrıca bütün Budist topluluklarda rahatsız edici durumda olan kadın ve erkek ayrımının da bu vesileyle önemli oranda revize edilebileceği kanaati hâkimdir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sakyamuni Buddha, kadınları manastıra kabul ederek devrinde önemli bir reforma imza atmış olsa da söz konusu kurallar ile erkek egemen bir toplumdaki statükonun devamına Budist dini geleneği özelinde zemin hazırlamıştır. Nitekim manastır geleneğinin muhafazakâr ve eril doğası; Buddha tarafında belirlendiğine inanılan standartları koruma ve sürdürme çabası, söz konusu statükonun büyük ölçüde günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Hatta Budist gelenek içinde zamanla bölünmelere kadar gidecek olan fikir ayrılıkları yaşanmasına rağmen kadınlar için belirlenen manastır kuralları meselesinde Budistlerin kahir ekseriyetinin ortak kanaatte olması, meselenin nasıl değerlendirildiğine dair ipuçları vermektedir.

Son yüzyıllarda Budist kutsal metinleri üzerinde yapılan çalışmalara atıflar yapılmak suretiyle, aslında meselenin Buddha ve onun gerçek öğretisiyle örtüşmediği ve özellikle Buddha sonrası kutsal metinlerin oluşum aşamalarında çeşitli eklemlemeler ve kişisel yorumlarla erkek egemen algının sürdürülmeye çalışıldığı sık sık dile getirilmektedir.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında Erken Dönem Budizmi ya da Hint Budizmi adı altında yapılan çalışmalarda “kadınlarla ilgili meseleler” kutsal metin merkezli ele alınmaya çalışılmış ve bazı noktalar ön plan çıkarılmıştır. Özellikle Caroline Rhys Davids, Mabel Bode ve Isaline Blew (I. B.) Horner gibi bazı kadın bilim insanları, Hindu toplumundaki sosyo-kültürel ve dini hayatı ile Hint Budizmi diye ifade ettikleri yeni dinsel hayat anlayışları arasına sıkışmış olan kadın algısını kutsal sayılan metinleri sınıflandırarak (metin taksonomisi) bir çözüm üretmeye çalışmışlardır. Çünkü kadınlarla ilgili meseleler ya sadece cinsiyet odaklı ya da kurtuluş öğretisi ekseninde değerlendirilmiş; her iki açıdan da olumsuz sayılabilecek örnekler öne çıkarılmıştır. Kutsal söylemlerde ve yazılarda kurtuluşları öngörülen kadınlar, manastırlarda ikinci sınıf varlıklar olarak değerlendirilmiştir. Kaynaklarda çelişkinin asıl sebebi olarak bazı metinlerin ön plana çıkarıldığına bazılarının ise göz ardı edildiğine işaret edilmiştir.

Klasik Budist metinlerini referans gösteren bazı araştırmacılar, kadınların tapınağa kalbulündeki sekiz temel yasa ile tapınağa girişlerinde uygulanan on bir kuralın kadınları erkekler karşısında ikincil plana ittiğini ve hatta kadınların aşağılandığını ileri sürmektedir. Diğer yandan aynı metinlerde kadınların Budist doktrinine göre en yüksek seviye olan mutlak kurtuluşa ulaşabileceklerine olan inanç vurgulanmaktadır. Bu durum aslında uygulama ve öğreti arasında tezat oluşturmaktadır.

Budist kutsal metinleri üzerinde yapılan çalışmalar kadar; bu çalışmaları yapan bilim insanlarının meseleyi nasıl değerlendirdiği de günümüzde önemli hale gelmiştir. Nitekim bu alanda çalışma yapanların çoğunun oryantalist olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun haricinde ilk bilgi kaynaklarının Hindistan ve Hindu din adamları olması meselenin bir başka boyutudur. Bu yüzden ilk çalışmalarda Budizm ayrı bir din olarak değil de Hinduizm'in sapkın bir kolu olarak değerlendirilmiştir. Bu durum her konuda olduğu gibi kadınlar konusunda da yanlış veya taraflı

bilgi verilmiş olma ihtimalini güçlendirmiştir. Aynı zamanda batıdaki Katolik ve Protestan bakış açısının da çalışmalara yansıdığı anlaşılmaktadır. Daha sonra yapılan çalışmaların aynı eksenini takip etmediği, konunun daha bilimsel ve tarafsız bir şekilde ele alındığı söylenebilir. Yeri gelmişken ifade edecek olursak; Hristiyan kutsal metin geleneğinin teşekkül süreci ile Budist kutsal metin külliyatının oluşum aşamaları birçok açıdan benzeşmektedir. Batılı (muhtemelen Hristiyan) bilim insanları zaman zaman eski ahit ve yeni ahit ayrımı ya da birlikteliği meselesinde olduğu gibi Budist metinler ile Hindu kutsal yazmalarını aynı bağlamda değerlendirme çabasında olmuşlardır. Bu bakış açısı dinsel yaklaşımlara da yansımıştır.

Budist kutsal metin külliyatında kadın kavramının içerisinde sadece rahibe ve rahibelik anlayışı yoktur. Genel anlamda anne, eş ve kız çocuğu kavramıyla alakalı metinlerde özellikle “anne ve annelik” olgusunun yüceltildiğini söylemek mümkündür. Özellikle bakıma muhtaç hale geldiklerinde annelerin tıpkı babalar gibi her türlü ihtirama layık olduklarına işaret edilmektedir. Ancak dini gelenekte yeniden doğumda veya yeniden bedenlenmede annelik rolü bir sembol değer taşıdığı için önemsenmemektedir.

Kutsal metinlere yansıyan, kadınların kurtuluş potansiyeline sahip olduğu düşüncesi, onlara kurtuluş yolunda ümit verici olabilir. Lakin mutlak manada kurtulabilmek için bir dönüşüme ihtiyaç vardır. Yani bir Budistin kadın bedeninden kurtulup erkek bedeninde yeniden bedenlenmesi gerekir. Her şeyden önce bu yaklaşımın psikolojik ardılları pek çok kadını rahatsız etmektedir. Budist inancına yansıyan bu cinsiyetçi tavır belki de Budizm’de tartışıkça derinleşen ama bir sonuca varılamayan “ruh” meselesi kadar içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Son yıllarda feminist kadın ve feminist erkek araştırmacılar konuyu birçok açıdan ele almış olsalar da özellikle kutsal metin merkezli yaklaşım, tavır ve inanışların karşısında bir sonuç almış sayılamazlar. Nitekim, kadınların da ruhban olma hakları ya Sakyamunmi’nin sözlerinden ya ona atfedilen yorumlardan ya da bütün bir külliyatın satır aralarından çekip çıkarılmış olsa da kurtuluş için dönüşümsüz bir çözüm henüz bulunamamıştır. Bir tek ömürde anlık aydınlanma fikri bile sonraki bedenlenmelerde bir üst seviyeyi işaret ettiği için kesin çözüm sunmamaktadır.

Budizm’in erken dönemlerinde kadınlar erkeklere kıyasla ikincil öneme sahiptir. Özellikle Sakyamuni Buddha sonrası ortaya çıkan Budist okullar ki bunların ardılları daha sonra genel olarak Theravada ve Mahayana adıyla anılacak olan geleneklerdir. Bu ekoller kadının sosyal ve dini statüsünü erkelerden daha altta bir yerde konumlandırmaktadır. Theravada ekolüne karşın Mahayanit geleneğin kurumsal olarak manastır hayatına ve manastır kurallarına daha esnek bir yaklaşım sergilediğini ve kadınların statülerinde iyileştirme yoluna gittiği söylenebilir. Ancak her iki geleneğin de içinde çok farklı okulların yer aldığını dikkate almak ve değerlendirmeyi genellememek gerekir.

Budda, ruhban teşkilatına kurumsal bir kimlik kazandırırken, belirli sınırlar dâhilinde, rahibelere imkân ve yetki vermek suretiyle onların kendi kendilerini yönetmesini izin vermiştir. Bu durum Hint toplumunda olağandışı bir gelişme olarak görülmüş olsa da rahibelerin söz konusu göreceli özgürlüğü keşişlerin sorumluluklarının başladığı yerde sona erecek şekilde kurgulanmıştır. Aslında Sakyamuni kadınları tapınağa alırken, yerleşik sistemde keşişleri rahatsız edebilecek ya da onların itiraz edebileceği durumları dikkate alarak hareket etmiş, rahibeler için belirlenen sekiz ana kuralla bütün yetki ve sorumluluğu keşişlerin uhdesine vermiştir.

KAYNAKLAR

- Anguttara Nikaya. (2006), The Books of Gradula Sayings, Vol. I (1-3), Translated by F.L. Woodward, With and Introduction by Mrs Rhys Davids, Pali Text Society, Oxford 2006.
- Arslan, Hammet.(2014/1) “Budizm’de Kadının Konumu”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 39.
- Bechert, Heinz, (2003), “Buddha Life of The”, Encyclopedia of Buddhism (Vol. I & II) , Edited by Robert E. Buswell.
- Cheng, Wei-Yi. (2007), Buddhist Nuns in Taiwan and Sri Lanka: A Critique of The Feminist Perspective, New York
- Collet, Alice. (2006), “Buddhism and Gender: Reframing and Refocusing the Debate”, Journal of Feminist Studies in Religion, Vol. 22, No. 2.
- Davids, T. W. Rhys. (1900), “Buddhism” The North American Review, Vol. 171, No. 527, pp. 517-527.
- Dewaraja, Lonra. (1999), “Buddhist Women in India and Precolonial Sri Lanka” Buddhist Women Across Cultures Realizations, Edited by Karma Lekshe Tsomo, New York.
- Gombrich, Richard F. (1988), Theravada Buddhism A social history from ancient Benares to Modern Colombo, Second edition, Canada.
- Gross, Rita M. (1993), Buddhism After Patriarchy: A Feminist History, Analysis, and Reconstruction of Buddhism, New York.
- Harris, Elizabeth J. (1999), “The Female in Buddhism” Buddhist Women Across Cultures Realizations, Edited by Karma Lekshe Tsomo, New York.
- Heirman - Bumbacher. (2007), The Spread of Buddhism, Edited by Ann Heirman and Stephan Peter Bumbacher, Leiden-Boston.
- Horner, I. B. (1930), Women Under Primitive Buddhism Laywomen and Almswomen, Delhi.
- Horner. I.B. (1961), Women in Early Buddhist Literature, Colombo, Sri Lanka.
- Jordt, Ingrid. (1988), “Bhikkuni Thilashin, Mae-chii: Women Who Renounce The World in Burma, Thailand and Classical Pali Text”, An Interdisciplinary Journal of Southeast Asian Studies, Vol. 4, No. 1, Special Burma Studies Issue.
- Kabilsingh, Chatsumarn. (1988), Woman in Buddhism Questions and Answers, Bangkok-Thailand.
- Khema, Sister. (1994), Buddhist Woman at the Time of The Buddha, Australia.
- Levis, Tody T. (2000), Popular Buddhist Texts From Nepal, New York.
- Omvedt, Gail. (2003), Buddhism in India Challenging Brahmanism and Cast, New Delhi.

- Paul, Diana Y. (1981), "Buddhist Attitudes toward Women's Bodies", *Buddhist-Christian Studies*, Vol. 1, pp. 63-71.
- Prebish, Charles S. (2003), "Varying the Vinaya Creative Responses to Modernity", *Buddhism in the Modern World: Adaptations of an Ancient Tradition*, Editor: Steven Heine and Charles S. Prebish, New York.
- Pyysiäinen, Ilkka, (1993), *Beyond Language and Reason Mysticism in Indian Buddhism*, Helsinki.
- Ross, Floyd H. (1952), *The Meaning of Life in Hinduism and Buddhism*, London.
- Roxas-Lim, Aurora. (1973), "Buddhism in Early Southeast Asia: A Contribution to the Study of Culture Change", *Asian Studies*, 11:1.
- Schmithausen, Lambert. (2009), *Plants in Early Buddhism and the Far Eastern Idea of the Buddha-Nature of Grasses and Trees*, Lumbini.
- Skilling, Peter. (2009), "Transmission of the Buddha's Teaching in India in the Early Period", *Buddhist Manuscript Cultures Knowledge, Ritual, and Art*, Edited by Stephen C. Berkwitz, Juliane Schober and Claudia Brown, Usa and Canada.
- Sunim, Hae-ju. (1999), "Can Women Achieve Enlightenment? A Critique of Sexual Transformation for Enlightenment", *Buddhist Women Across Cultures Realizations*, Edited by Karma Lekshe Tsomo, New York.
- Tomalin, Emma. (2006), "The Thai Bhikkhuni Movement and Women's Empowerment", *Gender & Development*, Vol. 14, No. 3.
- Tsing, I. (1896), *A Record of The Buddhist Religion as Practised in India and The Malay Archipelago*, Translated By J. Takakusu, (A.D.671-695), Oxford.
- Waldron, William S. (2003), *The Buddhist Unconscious The Alaya-Vijñāna in The Context of Indian Buddhist Thought*, New York.
- Wijayasundara, Senarat. (1999), "Restoring the Order of Nuns to the Theravadin Tradition", *Buddhist Women Across Cultures Realizations*, Edited by Karma Lekshe Tsomo, New York.
- Young, Serinity. (2007), "Female Mutability and Male Anxiety in an Early Buddhist Legend", *Journal of the History of Sexuality*, Vol. 16, No. 1 (Jan., 2007), pp. 14-39
- Yuichi, Kajiyama. (1982), "Women in Buddhism" *The Eastern Buddhist*, New Series, Vol. 15, No. 2 (Autumn), pp. 53-70.